

Nijmegen & Slavernij

Publiek bestuur en
persoonlijk profijt,
1596-1873

Luc Meijboom, Lianne Wilhelmus,
Joris van den Tol & Coen van Galen

**RADBOUD
UNIVERSITY
PRESS**

Nijmegen & Slavernij

Publiek bestuur en
persoonlijk profijt,
1596-1873

Luc Meijboom, Lianne Wilhelmus,
Joris van den Tol & Coen van Galen

Met medewerking van Pepijn Trienekens

Nijmegen & Slavernij. Publiek bestuur en persoonlijk profijt, 1596-1873

Uitgegeven door RADBOUD UNIVERSITY PRESS

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

www.radbouduniversitypress.nl | radbouduniversitypress@ru.nl

Omslagafbeeldingen: Anoniem, *Tot slaaf gemaakte mannen graven trenzen*, ca. 1850. Rijksmuseum, Amsterdam (aankoop met steun van het Johan Huizinga Fonds/Rijksmuseum Fonds); Gerrit Alberts, *Portret van Adam Jacob Smits, Vrijheer van Horsen, burgemeester en schepenen van Nijmegen*, 1706. Museum Het Valkhof, Nijmegen; Moritz Calisch, *Portret van de familie Van der Zwaan en de Madoerees Sedin*, 1856-1858 (detail). Wereldmuseum.

Ontwerp: Andre Klijsen

Print en distributie: Pumbo.nl

ISBN: 9789465150734

DOI: 10.54195/QEXE8719

Gratis te downloaden via: <https://doi.org/10.54195/QEXE8719>

© 2025 Luc Meijboom, Lianne Wilhelmus, Joris van den Tol en Coen van Galen

**RADBOUD
UNIVERSITY
PRESS**

Dit is een Open Access boek gepubliceerd onder de termen van de naamsvermelding-niet-commercieel-geenafgeleidewerken 4.0 internationaal (CC BY-NC-ND 4.0). De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. De gebruiker mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met het werk of het gebruik van het werk. Gebruik voor commerciële doeleinden is onder deze licentie niet toegestaan. De gebruiker mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat. Men mag het veranderde materiaal niet verspreiden als men het werk heeft geremixt, veranderd, of op het werk heeft voortgebouwd.

Er is zorgvuldig gekeken naar de auteursrechten van de afbeeldingen. Mocht iemand menen rechten te hebben op een van de afbeeldingen verzoeken de auteurs en de uitgever contact met hen op te nemen.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteurs en de uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

Lijst met afkortingen	6
Inleiding: Nijmegen & Slavernij	7
1 Economische betrokkenheid van het Nijmeegse stadsbestuur	19
2 Politieke betrokkenheid van het Nijmeegse stadsbestuur	51
3 Economische politiek voorbij de bestuurlijke elite	101
Conclusie: Oog voor de ketens	133
Dankwoord	139
Archieven	141
Literatuur	143
Index	157

Inleiding: Nijmegen & Slavernij

Op 1 februari 2023 werd de petitie *Nijmegen ken je koloniale en slavernijverleden* aangeboden aan het Nijmeegse gemeentebestuur. De petitie was een initiatief van de werkgroep Koloniaal en Slavernijverleden Nijmegen, een samenwerking van Amnesty International Nijmegen, GroenLinks Nijmegen en Bij1 Nijmegen, gesteund door diverse organisaties en individuen. De werkgroep riep de gemeente op om het slavernijverleden te erkennen en te herkennen en te verkennen hoe dit slavernijverleden een plek kan krijgen in de Nijmeegse samenleving.¹

Dat Nijmegen een koloniaal slavernijverleden had, was op dat moment nog geen algemeen geaccepteerd gegeven. Er is in het verleden nauwelijks onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van Nijmegen bij slavernij en koloniale handel. Het is vooral te danken aan de leden van de werkgroep, en de daaruit voortgekomen overleggroep Stemmen uit Nijmegen, dat het onderwerp Nijmegen en slavernij in de aandacht kwam en bleef. Na het aanbieden van de petitie bleef Stemmen uit Nijmegen actief. De groep organiseert onder meer de Nijmeegse Keti Koti-herdenking van de afschaffing van slavernij rond 1 juli en maakte een app met een stadswandeling om het koloniale en slavernijverleden zichtbaar te maken.²

Bij het aanbieden van de petitie zegde de gemeente toe om te onderzoeken welke vervolgstappen er genomen kunnen worden. Na een interne inventarisatie bleek dat de vraag of het gemeentebestuur en de gemeentebestuurders van Nijmegen wel of niet betrokken waren geweest bij slavernij niet eenduidig beantwoord kon worden. Daarop hebben burgemeester Hubert Bruls en wethouder Cilia Daemen van Welzijn, Gezondheid, Inclusie, Klimaatadaptatie & Stadsvergroening, en Mobiliteit de opdracht gegeven om een onderzoek op te zetten om die vraag te beantwoorden.

Eind 2023 vroeg de gemeente Nijmegen aan Coen van Galen en Joris van den Tol van het departement Geschiedenis van de Radboud Universiteit om een onderzoeksvoorstel te schrijven. In maart 2024 is dit voorstel

-
- 1 Werkgroep Koloniaal en Slavernijverleden Nijmegen, *Petitie Nijmegen ken je koloniale en slavernijverleden* (Nijmegen 2023).
  - 2 Wandeltocht 'Het koloniale en slavernijverleden van Nijmegen': <https://nijmegen.amnesty.nl/actueel-agenda/amnesty-rightswalk-3>.

door het College goedgekeurd waarna het onderzoek in de periode juni tot en met november 2024 is uitgevoerd door de onderzoekers Lianne Wilhelmus, Luc Meijboom, Joris van den Tol en Coen van Galen, ondersteund door student-assistent Pepijn Trienekens. Het resultaat is het boek dat hier voor u ligt. Het is het eerste grondige onderzoek naar de betrokkenheid van de gemeente en gemeentebestuurders van Nijmegen en haar voorgangers bij koloniale slavernij in de periode 1600 tot 1863.

Context van dit onderzoek

Het onderzoek naar het slavernijverleden van het Nijmeegse gemeentebestuur staat niet op zichzelf. De geschiedenis van slavernij en de doorwerking daarvan staat momenteel breed in de belangstelling. De Verenigde Naties hebben opgeroepen tot erkenning van dit verleden en op tal van plaatsen wordt nu, vaak voor het eerst, diepgravend onderzoek gedaan.

Een groot aantal gemeenten heeft inmiddels het eigen slavernijverleden laten onderzoeken. De gemeente Amsterdam nam hierbij het voortouw met de bundel *De slavernij in Oost en West: het Amsterdam Onderzoek* dat in 2020 werd gepubliceerd.³ In de jaren daarna werden onderzoeken uitgevoerd in andere steden. In de eerste jaren bleven deze onderzoeken meestal beperkt tot steden die een duidelijke link hadden naar het koloniale verleden en waar al vooronderzoek was gedaan, zoals Rotterdam, Den Haag en Vlissingen.⁴ Inmiddels is er ook (voor)onderzoek gedaan naar gemeenten buiten de kustprovincies, zoals Utrecht, Arnhem en Deventer.⁵

3 P. Brandon e.a. ed., *De slavernij in Oost en West: het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam: Spectrum 2020).

4 G.J. Oostindie, *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam: Boom 2020); A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam: Boom 2020); E. Captain, G.J. Oostindie en V. Smeulders, *Het koloniale en slavernijverleden van Hofstad Den Haag* (Amsterdam: Boom 2022); H. den Heijer en G. de Kok, *Het slavernijverleden van Vlissingen: Een historiografische verkenning* (Amsterdam 2021).

5 N. Jouwe, M. Kuipers en R. Raben, *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen: Walburg Pers 2021); A. Drost e.a., *Sporen van Slavernijverleden in Arnhem. Onderzoeksrapport in opdracht van de gemeente Arnhem* (Arnhem: Erfgoed Gelderland 2023); E. van Velden en S. Wieringa, *Deventer & Slavernij. Vooronderzoek* (Zwolle: Overijsselaacademie); R.M. Allen e.a., *Het Nederlandse koloniale slavernij verleden en zijn doorwerkingen. Kennisagenda 2025-2035* (Leiden: KITLV 2024) 58-60.

Naast gemeentelijke onderzoeken zijn er ook diverse onderzoeken gedaan naar het slavernijverleden van de Nederlandse staat, provincies, bankinstellingen en kerken.⁶

Al deze onderzoeken zijn onderling sterk verschillend van karakter. Sommige onderzoeken proberen vooral de bevindingen uit oudere onderzoeken te bundelen, terwijl bij andere onderzoeken juist gezocht wordt naar nieuwe informatie in de archieven. Het voordeel van de samenbrengende onderzoeken is dat ze vanuit een nieuw perspectief een overzicht geven van de aanwezige kennis, maar het nadeel is dat de verdiepingsslag die met nieuw onderzoek mogelijk is, soms achterwege blijft. De keuze tussen beide opties is uiteraard voor een deel bepaald door de beschikbare oudere onderzoeken, maar lijkt daarnaast ook afhankelijk van het beschikbare budget. Een meer fundamentele keuze is of er geconcentreerd wordt op een analyse van historische informatie of dat de onderzoekers vooral locaties in kaart proberen te brengen die een verbinding hebben met het slavernijverleden, in lijn met het al sinds 2014 lopende project *Mapping Slavery*.⁷ Het gaat daarbij om het verschil tussen puur historisch onderzoek en onderzoek dat zich vooral richt op de moderne doorwerking van slavernij in het onderzoeksgebied. Wat deze onderzoeken verenigt is dat ze allemaal proberen om het koloniale slavernijverleden onderdeel te laten worden van de historiografie van een stad, provincie of organisatie. De meeste van deze onderzoeken zijn met beperkte middelen en onder grote tijdsdruk uitgevoerd, waardoor het resultaat vooral ligt op de lokale geschiedenis en niet op de samenhang tussen de tientallen onderzoeken die inmiddels zijn uitgevoerd. Daardoor is er weinig aandacht besteed aan de historiografie van het onderzoek naar regionale betrokkenheid bij koloniale slavernij.

-
- 6 R.M. Allen e.a., *Staat & slavernij: het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam: Athenaeum-Polak & van Gennep 2023); M. Krijnsen, M. van der Linde en E. van Velden, *Overijssel & slavernij* (Zwolle: WBOOKS 2023); K.J. Fatah-Black, L. Lauret en J. van den Tol, *Geketend voor Hollands Glorie* (Leiden: Leiden University Press 2023); G. de Kok en P. Brandon, *Het slavernijverleden van historische voorlopers van ABN AMRO: Een onderzoek naar Hope & Co. en R. Mees & Zoonen* (Amsterdam: IISG 2022); K.J. Fatah-Black, L. Lauret en J. van den Tol, *Dienstbaar aan de keten? De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863* (Leiden: Leiden University Press 2022); B. de Leede en M. Stoutjesdijk ed., *Kerk, kolonialisme en slavernij: verhalen van een vervlochten geschiedenis. Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800*; jaargang 31 (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers 2023).
- 7 M. Wingens ed., *Sporen van slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem: Erfgoed Gelderland 2023); Zie ook de website van *Mapping Slavery*: <https://mapping-slavery.nl>.

Toch zijn er een aantal algemene tendensen aan te wijzen waarin dit onderzoek naar Nijmegen kan worden geplaatst. In de eerste plaats dat het beeld steeds duidelijker wordt dat betrokkenheid bij koloniale slavernij zich niet beperkte tot de Hollandse en Zeeuwse handelssteden. Binnen de Republiek, en vanaf 1815 het Koninkrijk, ontstond een netwerk van economische, financiële en politieke betrokkenheid dat zich uitstreckte voorbij de kustprovincies naar bijvoorbeeld Utrecht, Gelderse steden, het Overijsselse platteland en kleinere Brabantse textielplaatsen.⁸ Wat verder in deze onderzoeken opvalt is dat deze betrokkenheid meestal indirect is: de leden van deze gemeenschappen zijn leveranciers van mensen en producten voor de koloniale wereld en afnemers van koloniale producten. Daarnaast treden ze soms op als investeerders in plantages en handelscompagnieën.

Nijmegen & Slavernij gaat een stap verder dan het constateren van deze betrokkenheid. Dit onderzoek maakt inzichtelijk hoe de economische, politieke en relationele netwerken van het stadsbestuur en de bestuurders functioneerden. Het gaat daarbij niet alleen om netwerken binnen de stad zelf, maar ook op regionaal, provinciaal en landelijk niveau. Door inzicht te geven hoe de belangen van Nijmeegse bestuurders samenhangen met die van bestuurders in andere steden en gewesten kan het duidelijker worden hoe heel Nederland direct of indirect betrokken raakte bij de slavernij. Daarnaast wordt onderzocht welke vorm de betrokkenheid bij koloniale slavernij kreeg in Nijmegen. Dit onderzoek sluit hiermee nadrukkelijk aan op de in 2024 verschenen *Kennisagenda Nederlands slavernijonderzoek* met aanbevelingen voor mogelijke onderzoeksrichtingen.⁹

Eerdere onderzoeken naar Nijmegen en slavernij

Anders dan bij andere steden in Nederland was er weinig bestaand onderzoek naar Nijmeegse banden met het koloniale en slavernijverleden om op voort te bouwen. Sommige informatie was al bekend, bijvoorbeeld dat de Nijmeegse burgemeesterszoon Lambert Biesman betrokken was bij de

---

8 Jouwe, Kuipers en Raben, *Slavernij en de stad Utrecht*; Drost e.a., *Sporen van Slavernijverleden in Arnhem*; Krijnsen, Van der Linde en Van Velden, *Overijssel & slavernij*; K. Lempereur en H. Roosenboom, *Helmond en zijn slavernijverleden: Een verkennend onderzoek naar de rol van de bestuurders van de stad en gemeente Helmond* (Helmond: Gemeente Helmond 2024).

9 Allen e.a., *Kennisagenda 2025-2035*.

eerste Nederlandse stappen op het koloniale pad.¹⁰ Ook over de Koloniale Reserve in Nijmegen en de rol van (oud-)kolonialen in de ontwikkeling van Nijmegen vanaf de late 19e eeuw is het één en ander geschreven.¹¹

Fictief portret van Manille, een 'gewezen lijfeigene' uit Makassar die in 1814 op 19-jarige leeftijd in Nijmegen overleed. De afbeelding werd gemaakt door Kathryn Smith door het samenvoegen van portretten van Nijmegenaren met Indonesische en Aziatische wortels. Bron: Kathryn Smith (2024).

Specifieke onderzoeken naar Nijmegen en slavernij zijn echter pas in de laatste jaren verschenen. Naast enkele stukken in het *Nijmeegse Katern* van de Nijmeegse historische vereniging Numaga zijn van belang de locatieonderzoeken zoals die gedaan zijn binnen het project *Sporen van*

¹⁰ P. Rietbergen, 'Lambert Biesman: de eerste Nijmeegse Indiëvaarder (1595-1597) en wereldreiziger (1598-1601)', *Numaga* 30 (1983) 18-22; Zie hoofdstuk 1 voor meer details.

¹¹ C. Verhoeven, *Het vergeten korps: de geschiedenis van de Koloniale Reserve* (Nijmegen: Vantilt/fragmenta 2012); M. Dings, 'Hoog/Diep: Indische stenen', *Architectuurcentrum Nijmegen* (2020) <https://www.architectuurcentrumnijmegen.nl/single-post/hoog-die-indische-stenen>.

het slavernijverleden in Gelderland van Erfgoed Gelderland.¹² Daarbij werd onder meer ontdekt dat er in de 19e eeuw meerdere mensen in Nijmegen terecht kwamen, die in slavernij zijn geweest. Manille, een 19-jarige man afkomstig uit Makassar in Indonesië, overleed op 28 mei 1814 in Nijmegen. Hij wordt op zijn overlijdensakte omschreven als “lijf-eigene”, een ander woord voor slaafgemaakte.¹³ Van Manille is door de Zuid-Afrikaanse kunstenaar Kathryn Smith een portret gemaakt opgebouwd uit foto’s van Nijmegenaren met Indonesische wortels, dat in 2024 tijdens de Ketu Koti-herdenking in Nijmegen werd gepresenteerd.¹⁴ Clazina uit Suriname woonde vanaf 1832 in Nijmegen bij het gezin van haar voormalige slavenhouder. Ze ontving na diens overlijden een legaat en keerde in 1839 terug naar Suriname. Ze wordt omschreven als “mulat” dus mogelijk was ze de dochter van de slavenhouder en een tot slaaf gemaakte vrouw.¹⁵ Zowel Manille als Clazina waren in Nijmegen officieel vrije mensen, want in tegenstelling tot de koloniën was slavernij in Europees Nederland niet toegestaan. Het is niet bekend of andere mensen die in de 18e en 19e eeuw vanuit de koloniën naar Nijmegen kwamen in slavernij waren geboren. Dit geldt bijvoorbeeld voor Sedin, die op de voorpagina van dit boek is afgebeeld. Hij is de enige persoon uit deze groep die – voor zover bekend – ooit op een schilderij is vastgelegd.¹⁶ In het eerste hoofdstuk wordt meer aandacht besteed aan Manille, Clazina en Sedin.

Verder onderzoek naar Nijmegen en slavernij is tot nu toe beperkt gebleven tot de Nijmeegse plantage-eigenaren die geld ontvingen bij de afschaffing van de slavernij in 1863.¹⁷ Daarnaast heeft het Valkhof Museum onderzoek gedaan naar het *Diorama van plantage Kerkshoven*. Het Diorama van

12 A. Schmidt en P. Burgers, ‘Een museum over mensen: Afrika Museum’, *Nijmeegs Katern* 35 (2021) 25-29; H. Termeer, ‘Alexander Salonthay de Salontha (1716-1781): Een kritische slavenhouder uit Hees’, *Nijmeegs Katern* 37 (2023) 18-20.

13 E. Hooghwinkel en I. Mok, ‘Manille, ‘gewezene lijfeigene’ te Nijmegen. Aanwezigheid van een man uit Oost-Indië’, in: M. Wingens ed., *Sporen van Slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem: Erfgoed Gelderland 2023) 140.

14 ‘Onthulling van portret van Nijmeegse tot slaaf gemaakte jongen’, *De Brug* (6-7-2024). <https://www.brugnijmegen.nl/nieuws/algemeen/183571/onthulling-van-portret-van-nijmeegse-tot-slaaf-gemaakte-jongen> [geraadpleegd 23 november 2024].

15 I. Mok, ‘Clazina uit Suriname. Vrijverklaard in 1830’, in: M. Wingens ed., *Sporen van Slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem: Erfgoed Gelderland) 143.

16 M. Calisch, ‘Portret van de familie Van der Zwaan en de Madoerees Sedin’, ca. 1856-1858 (Collectie Wereldmuseum, inv.nr. TM-5422-1).

17 M. Gerritsen, *Nijmegenaren in de slavernij? Slaveneigenaren die tijdens de Emancipatie van 1863 in Nijmegen woonachtig waren* (Bachelorscriptie Radboud Universiteit, Nijmegen 2018).

Kerkshoven is een soort kijkdoos die in 1823 werd gemaakt door de Surinaamse kunstenaar Gerrit Schouten. Het verbeeldt de koffieplantage Kerkshoven en de tot slaaf gemaakte mensen die daarbij hoorden. Het originele diorama werd meer dan honderd jaar geleden geschonken aan de gemeentelijke kunstcollectie van Nijmegen door de zoon van de laatste plantage-eigenaar. Het heeft decennialang een vrijwel vergeten bestaan geleid in het depot van het Valkhof Museum, maar groeide afgelopen jaren uit tot één van de bekendste kunstwerken in de collectie van het museum. Het diorama werd gerestaureerd en krijgt een centrale plek in de nieuwe vaste opstelling van het Valkhof Museum.¹⁸

Ook zit er een aantal verbanden met Nijmegen in de onderzoeken naar het slavernijverleden in andere plaatsen, met name in Arnhem.¹⁹ Om onderzoek te bevorderen publiceerde de Werkgroep Koloniaal en Slavernijverleden Nijmegen in 2023 een historiografische verkenning van bekende

Fragment van het diorama van plantage Kerkshoven aan de Warappakreek in Suriname (1823). Op de achtergrond tot slaaf gemaakte mensen bij de nog bestaande koffieloods en op de voorgrond de plantagedirecteur. Bron: Gerrit Schouten, *Diorama van de Surinaamse plantage Kerkshoven*, 1823, collectie Valkhof Museum, Nijmegen. Inventarisnummer: C.XI.20. Foto: Rik Klein Gotink.

18 M. de Leede en Y. Driever, 'Een Surinaams diorama in Nijmegen', *Museum Valkhof* (2023) <https://valkhofmuseum.nl/nl/verdieping/stories/een-surinaams-diorama-in-nijmegen>.

19 Drost e.a., *Sporen van Slavernijverleden in Arnhem*.

informatie.²⁰ In hetzelfde jaar verscheen ook een zoekgids voor archiefonderzoek naar het Nijmeegse slavernijverleden.²¹ Het zijn deze voorzichtige stappen die in dit onderzoek dankbaar gebruikt worden om op voort te bouwen.

Opzet en begrenzing van dit onderzoek

Gezien de staat van literatuur over het koloniale en slavernijverleden van Nijmegen en de beperkte onderzoektijd is het niet mogelijk om binnen dit onderzoek alle facetten van het slavernijverleden van Nijmegen uit te diepen. Omdat de gemeente Nijmegen vooral geïnteresseerd was in de vraag over de verantwoordelijkheid van de gemeente en haar voorgangers, is gekozen voor een smalle opzet van dit onderzoek, waarbij uit wordt gegaan van de volgende onderzoeksvraag: In hoeverre hadden het stadsbestuur van Nijmegen, individuele stadsbestuurders en Nijmeegse organisaties onder gezag van het stadsbestuur betrokkenheid bij koloniale slavernij? Dit betekent dat het onderzoek gaat om de verantwoordelijkheid van het stadsbestuur voor slavernij en dat er alleen gekeken wordt naar de rol van het stadsbestuur en stadsbestuurders. Nijmeegse slavenhouders en andere betrokkenen bij het slavernijverleden die niet gelieerd waren aan het Nijmeegse stadsbestuur vallen in principe buiten de reikwijdte van dit onderzoek.

Nijmegen was de belangrijkste stad in Gelre, dat als hertogdom formeel het aanzienlijkste gewest was in de Republiek der Zeven Provinciën. Het is daarom goed mogelijk dat het Nijmeegse stadsbestuur meer invloed kon uitoefenen op regionaal en landelijk niveau dan de stadsbesturen van vergelijkbare steden. Daarom is er in dit onderzoek voor gekozen om onderzoek te doen naar de betrokkenheid van stadsbestuurders op verschillende politieke niveaus; van de stad naar het kwartier en het gewest Gelderland, en van het gewest naar de Staten-Generaal. Ook wordt gekeken naar de verwevenheid van politieke, economische en familiebelangen van de Nijmeegse bestuurders, zowel binnen de stad als daarbuiten. We sluiten daarbij nadrukkelijk aan bij de *Kennisagenda Slavernijverleden* die

20 D. Swaters, *Het koloniale en slavernijverleden van Nijmegen, een historiografische verkenning* (Nijmegen: Werkgroep Koloniaal en slavernijverleden Nijmegen 2023).

21 D. Wanders e.a., *Zoekgids. Onderzoek doen naar het Nijmeegse slavernijverleden* (Nijmegen: Regionaal Archief Nijmegen 2023).

constateert dat er een gebrek aan inzicht is in de manieren waarop slavernij is verweven met netwerken van regentenfamilies.²²

Hoewel de Nijmeegse geschiedenis met slavernij ongetwijfeld teruggaat tot de Romeinse periode, is de historische periode van dit onderzoek afgebakend van de eerste Nijmeegse betrokkenheid bij kolonialisme, in 1596, tot en met de formele afschaffing van slavernij en de daaropvolgende periode van staatstoezicht in 1873. Het gaat dus in dit onderzoek om koloniale slavernij, waarbij de nadruk ligt op de 17e en 18e eeuw omdat de Nijmeegse stadsbestuurders met de komst van het Koninkrijk in 1813 aan politieke macht moesten inleveren.

Met slavernij bedoelen we in dit onderzoek de Romeins-rechtelijke vorm van slavernij: het behandelen van mensen als verhandelbare goederen waarover de eigenaar bij wet de rechten van eigendom mag uitoefenen. Dit is in overeenstemming met de Nederlandse koloniale praktijk. Deze definitie is echter niet alomvattend als het gaat om tal van op slavernij lijkende praktijken die in de vroegmoderne wereld bestonden. Dwang, geweld en extreme uitbuiting kenden diverse vormen. We richten ons echter specifiek op de praktijk die in het verleden volgens de toen geldende wet- en regelgeving als slavernij werd aangemerkt, en die in de 19e eeuw werd verboden.

Omdat er weinig onderzoek is gedaan naar het verband tussen Nijmegen en slavernij betekende het voor ons als onderzoekers en auteurs dat het onderzoek veel meer vanuit de archieven vanaf de grond moest worden opgebouwd, vergeleken met onderzoeken naar andere stedelijke betrokkenheid bij slavernij. Daarmee creëert dit onderzoek echt nieuwe inzichten over de omgang met slavernij in de Republiek en het Koninkrijk der Nederlanden, maar ook over het Nijmeegse stadsbestuur en het landsbestuur in deze periode.

Tot voor kort zou het onmogelijk zijn geweest een dergelijk onderzoek vrijwel geheel op basis van bronmateriaal te ondernemen in de beschikbare onderzoekstijd. Relatief recente vooruitgangen in het digitaal beschikbaar maken van eeuwenoude handgeschreven bronnen zoals *REPUBLIC*, *GLOBALISE*, of *dekok.xyz*, en het harde werk van vrijwilligers om een digitale index op de Nijmeegse raadsvergaderingen te ontwikkelen, heb-

---

22 Allen e.a., *Kennisagenda 2025-2035*, 30.

ben dit mogelijk gemaakt.²³ Geen van deze projecten is ooit ontstaan om onderzoek te doen naar het slavernijverleden van Nijmegen, maar zo blijkt hoe noodzakelijk fundamenteel onderzoek is om nieuwe wetenschappelijke stappen überhaupt mogelijk te maken.

Terminologie

Tijdens het schrijven van dit rapport zijn we er ons van bewust geweest dat archiefbronnen over koloniale slavernij en kolonialisme doorspekt zijn met racistische denkbeelden en terminologie. Ze reflecteren een denkwijze waarbij de kolonisator als superieur wordt neergezet en de gekoloniseerde gebieden en hun inwoners als ondergeschikt of minderwaardig. Dit minderwaardig maken werd ook vaak gebruikt als excuses om slavernij te legitimeren en in stand te houden. Er zijn veel manieren waarop mensen als minderwaardig neergezet konden worden, maar in koloniale slavernij, met name in de trans-Atlantische slavernij, is huidskleur de belangrijkste grond. Soms is dat overduidelijk, zoals bij het gebruik van het woord ‘neger’ dat in bronnen vaak uitwisselbaar is met ‘slaaf’. Het geldt ook voor het woord ‘slaaf’ zelf, dat vaak gebruikt werd om de slachtoffers te ontmenselijken en hen tot producten te maken die gebruikt en verhandeld konden worden.

In dit boek hebben we er bewust voor gekozen om de menselijkheid van de slachtoffers van slavernij te benadrukken. In plaats van het woord ‘slaaf’ wordt daarom gebruikgemaakt van termen als ‘tot slaaf gemaakte mensen’ of ‘mensen in slavernij’. Met name de eerste term benadrukt dat niemand van nature in slavernij is. Ieder slachtoffer is door een ander tot slaaf gemaakt, hetzij bij de geboorte, hetzij later in het leven. Voor slachtoffers uit Afrika gebruiken we termen als ‘Afrikaanse mensen’. We kiezen voor deze woorden om te benadrukken dat deze mensen meer waren dan hun juridische status en dat hun leven in slavernij een gevolg was van een systeem van onderdrukking.²⁴ Bij woorden waar de term ‘slaaf’ niet direct

23 <https://republic.huylgens.knaw.nl>; <https://transcriptions.globalise.huylgens.knaw.nl>; <https://dekok.xyz/htrsearch/>.

24 W. Modest en S. Schoonderwoerd, *Woorden doen ertoe: een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Work in progress (Amsterdam: Tropenmuseum, Afrika-museum, Museum Volkenkunde, Wereldmuseum 2018); S. Hartman, *Scenes of Subjection: Terror, Slavery, and Self-Making in Nineteenth-Century America* (Oxford: Oxford University Press 1997).

relateert aan personen, zoals in ‘slavenregister’ of ‘slavenschip’, hebben we de gebruikelijke terminologie gehandhaafd.

Wat geldt voor tot slaaf gemaakte mensen geldt omgekeerd ook voor de mensen die eigendom claimden over anderen. Om te voorkomen dat het claimen van bezit over anderen als iets normaal gezien kan worden, kiezen we er voor om niet de term ‘slaveneigenaren’ te gebruiken. Omdat er op dit moment nog geen algemeen geaccepteerd alternatief is voor deze term, hebben we ervoor gekozen om de term ‘slavenhouder’ te gebruiken. Tegelijkertijd laten we soms, in citaten die uit de archiefstukken komen, wel “de bronnen spreken” om zo voor de lezer duidelijk te maken wat de denkwereld was van de Nijmegenaren die we onderzoeken.

Leeswijzer

De drie hoofdstukken in dit boek bespreken respectievelijk de economische betrokkenheid van Nijmeegse stadsbestuurders, de politieke betrokkenheid van stadsbestuurders, en de invloed van economische belangengroepen op het besluitvormingsproces en de denkwereld over kolonialisme en slavernij in Nijmegen. Hierbij komen vanzelfsprekend plantages en investeringen in handelscompagnieën aan bod, maar ook bestuurlijke vergaderingen in Nijmegen en Den Haag, en valt te lezen hoe diverse lagen van de Nijmeegse samenleving bij kolonialisme betrokken waren. Al die elementen komen samen in de geschiedenis van Nijmeegse regentenfamilies. De Republiek was immers een staat waarbij familiebanden de lijm waren die het koopmanskapitalisme verbonden met regentenpolitiek.²⁵

Als een rode draad door de drie hoofdstukken kan bijvoorbeeld gekozen worden voor de Nijmeegse regentenfamilie Singendonck. Pontiaen Singendonck speelt een rol in het eerste hoofdstuk met betalingen aan de WIC en de verkoop van ossen aan de WIC, Matthias Lambertus Singendonck duikt op in het tweede hoofdstuk als Nijmeegse vertegenwoordiger bij de Staten-Generaal waar hij op het hoogste politieke niveau aan de knoppen van het Nederlandse kolonialisme draait, en Jan Singendonck vertrok in dienst van de VOC naar Madagaskar om daar te handelen met een Afrikaanse koning in tot slaaf gemaakte mensen. Gezamenlijk laten de drie

---

25 J. Adams, *The Familial State: Ruling Families and Merchant Capitalism in Early Modern Europe* (Ithaca: Cornell University Press, 2005).

hoofdstukken zien hoe de stadsbestuurders van Nijmegen, als bestuurders van de belangrijkste stad in het aanzienlijkste gewest een uitstekende positie hadden om aan slavernij geld te verdienen, familieleden financieel aantrekkelijke koloniale baantjes toe te spelen, en zelf oog in oog komen te staan met de realiteit van slavernij.